

насправді відбувається – це фізичні взаємодії і рухи різних елементів мозку (жоден з яких не наділений суб'єктивністю), які відбуваються автоматично за фізичними законами. В цій картині немає жодного натяку на суб'єктивні переживання та усвідомлення; в ній просто немає місця для суб'єктивності. Ця теорія унікальна в своєму роді – теорія свідомості, яка говорить про що завгодно, крім власне свідомості, суб'єктивності.

Властивості води, тепла, кольору, звуку, можливо звести (редукувати) до фізичних процесів та властивостей, усуваючи з наших понять про них те, що вноситься нашою психікою, людськими формами сприйняття, – звільняючи ці поняття від феноменального змісту, який виражає суб'єктивні переживання людини. Але не можна це ж саме зробити з самою свідомістю, оскільки свідомість цікавить нас саме як царина суб'єктивних переживань та усвідомлення.

Одне й те саме може по-різному являтися у різних суб'єктивних сприйняттях. Але для того, щоб це було можливим, необхідно, щоб були різні форми суб'єктивного сприйняття, які належать до свідомості. Матеріаліст не може пояснювати свідомість, посиляючись на різні форми суб'єктивного сприйняття, оскільки таке пояснення необхідно було б поясненням свідомості через саму себе, а не через фізичні процеси (матерію). Якщо тільки ми не стаємо на точку зору ідеалізму (згідно з якою фізичне – це формоутворення свідомості, або специфічний спосіб сприйняття свідомістю частини самої себе), то свідомість та матеріальні процеси не можуть бути одним і тим самим у різних суб'єктивних сприйняттях, – просто тому, що усі суб'єктивні сприйняття належать свідомості, а не фізичним об'єктам. Потребують подальшого дослідження питання про задовільність (і внутрішню послідовність) нередукціоністських матеріалістичних теорій (емерджентистського або діалектичного матеріалізму), а також про відносні переваги й недоліки, у світлі сучасного стану дискусії, теорій, альтернативних матеріалізму – дуалістичних, панпсихістських та ідеалістичних.

Список використаних джерел

1. Beloff J. The Existence of Mind. – London: Macgibbon & Kee, 1962. – 263 p.
2. Chalmers D. The Conscious Mind. – New York, Oxford: Oxford University Press, 1996. – 432 p.
3. Foster J. The Immaterial Self. – London and New York: Routledge, 1991. – 308 p.
4. Hasker W. The Emergent Self. – Ithaca and London: Cornell University Press, 1999. – 254 p.
5. Jackson F. Epiphenomenal Qualia // Philosophical Quarterly, 32, 1982. – P.127–136.
6. Law S. What Is the Mind? // Law S. The Philosophy Files. – Orion Children's Books, 2002. – P.151–178.
7. Nagel T. What is it like to be a bat? // Nagel T. Mortal Questions. – Cambridge University Press, 2008. – P.435–450.
8. Popper K., Eccles J. The Self and Its Brain. – Springer International, 1977. – 596 p.
9. Searle J. Minds, Brains and Programs // The Philosophy of Mind: Classical Problems / Contemporary Issues / edited by B. Beakley and P. Ludlow. – Cambridge, London: The MIT Press, 2006. – P.133–149.

Septyi D. P., Candidate of Philosophical Sciences, Assistant Professor, Assistant Professor of the Department of Social Disciplines, Zaporizhzhya State Medical University (Ukraine, Zaporizhzhya), septyi@yahoo.com

Psychophysical reductionism and the problem of the grounds for identification

The article deals with the issue of the grounds for establishing identities in the uncontroversial cases of scientific reduction of natural phenomena, and of their applicability to the problem of the relation between the mind and the brain. The case is made that referring different perceptions to one physical object is based on common physical characteristics (most importantly, spatial location) revealed through these perceptions. The identification of a substance or a material object with a system of elements is justified, if the theory of composition and structure of the system agrees with our experience related to the system, and if it explains the experience better than known alternative theories. It is argued that with the mind and the brain, these criteria are not satisfied. A materialistic explanation of consciousness by means of referring to different forms of subjective perception of the same thing is impossible, because it would be an explanation of the mind through itself, and not through physical processes (matter).

Keywords: mind, consciousness, brain, subjective, physical, materialism, dualism, reduction, identity, perception.

Сепетий Д. П., кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры общественных дисциплин, Запорожский государственный медицинский университет (Украина, Запорожье), septyi@yahoo.com

Психофизический редукционизм и проблема оснований отождествления

Исследуется вопрос об основаниях для отождествления естественных феноменов в недискуссионных случаях научной редукции и про их применимость к проблеме отношения сознания и мозга. Выяснено, что отнесение разных восприятий к одному физическому объекту осуществляется на основе общности физических характеристик (прежде всего, расположения в пространстве), получаемых в этих восприятиях. Отождествление вещества или материального объекта с системой элементов оправдано, если теория о составе и структуре системы согласуется с нашим опытом относительно этой системы, и если она объясняет этот опыт лучше по сравнению с известными альтернативными теориями. Обоснован вывод, что в случае отношения между сознанием и мозгом эти критерии не удовлетворяются. Материалистическое объяснение сознания через ссылку на разные формы субъективного восприятия одного и того же невозможно, поскольку это было бы объяснением сознания через само себя, а не через физические процессы (материю).

Ключевые слова: сознание, мозг, субъективный, физический, материализм, дуализм, редукция, тождественность, восприятие.

* * *

УДК 37.014:378.1.811

Яковлева О.В.
кандидат философських наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін,
Київський інститут бізнесу та технологій
(Україна, Київ), elva_rom@inbox.ru

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ФАКТОРУ МОВИ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ВІТЧИЗНЯНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Здійснено концептуальний філософський огляд основних аргументів на користь та проти збереження багатомовності в Україні. Виявлено потенціал розвитку тренду до зміцнення та розширення феномену багатомовності як вираження стратегічних інтересів основних етнічних груп в Україні. Якщо відкинути політично вмотивовані закиди на адресу російської мови в українському суспільстві, тоді знання російської мови не загрожує національній ідентичності українців. Те ж саме стосується українсько-російської двомовності, у тому числі й випадків, коли етнічні українці, для яких рідною є українська, у повсякденному спілкуванні використовують не її, але також російську або переважно російську.

Перспектива для України полягає у поступовому, але невідкладному, можливо, навіть форсованому переході до багатомовності нового типу, яка передбачає достатньо високий рівень володіння, крім української та російської, ще й англійською мовою.

Ключові слова: багатомовність, двомовність, фактор мови, політичний дискурс, українська держава, національна ідентичність.

Найголовнішою проблемою нинішнього стану вітчизняної мовної ситуації слід вважати відсутність нової мовної рівноваги, яка б повною мірою враховувала нові реалії суспільно-політичного та мовно-культурного життя української держави й нації,

причому, як на рівні їхнього теоретичного осмислення, так і в практичній площині, тобто у мовних практиках в усіх сферах або, принаймні, у більшості з них.

Істотну роль відіграє дисбаланс між високим статусом української мови – як мови державної – та обсягом її присутності у мовному просторі, зміст якого полягає у недостатньому вживанні української мови в багатьох публічних практиках, її вторинності по відношенню до російської, тобто у формальній – “статусній” – перевазі української мови над мовою російською за збереження фактичного домінуючого становища російської.

Не слід забувати ще й про вплив на мовну ситуацію такого фактору, як спотворений внаслідок надмірного акцентування політичного контексту погляд на міжмовну взаємодію української та російської мов. Помітний, якщо й не вирішальний, відбиток на неї здійснює існування сталого середовища українсько–російської та російсько–української двомовності. Суттєво впливає на її характер наявність виразних регіональних відмінностей між станом мовної ситуації в різних частинах України, а також той факт, що цей стан є практично законсервований, тобто не зазнає особливих зрушень під впливом обставин, пов’язаних зі зміною державної політики та загального соціально–політичного контексту.

Поширена теза щодо того, що значна присутність російської мови в українському мовному середовищі пояснюється виключно політикою русифікації, здійснюваною Росією на теренах України протягом історичного розвитку, залишається, швидше, дискусійною, ніж доведеною. Хоча вона підтверджується фактами, однак, не меншою мірою являла собою тривалий час формулу декларативно–ідеологічного стибу, поширювану з цілком конкретною пропагандистською метою. Коли сучасна дослідниця констатує, що “...русифікація українців триває і за часів незалежності” [8, с. 104], тоді це є непрямим і, вочевидь, не до кінця усвідомленим нею самою, визнанням того незаперечного факту, що процес “русифікації” зумовлений не лише політикою держави та ідеологічними настановами, а й об’єктивними факторами, дія яких не зупиняється зі зміною політичних режимів, бо не перебуває у прямій залежності від них.

Російська мова на українських землях присутня ще й через специфіку етнопонаціонального та мовного розвитку цих земель, а також внаслідок певних особливостей становлення української літературної мови, зокрема, безперервності процесу її тісної взаємодії з російською. Українська та російська мова мають спільне походження, і ця обставина також дається взнаки, зокрема, також у лексичному складі низки українських діалектів.

Якщо відкинути політично вмотивовані закиди на адресу російської мови в її “українському варіанті”, то висновок, згідно з яким знання російської мови не загрожуватиме національній ідентичності українців, виглядатиме цілком обґрунтованим й логічним. Те ж саме стосується українсько–російської двомовності, у тому числі й випадків, коли етнічні українці, для яких рідною є українська, у повсякденному спілкуванні

використовують не її, але також російську або переважно російську.

У цьому контексті не зайве було б, певно, згадати двомовність генія України і світу, символу українського національного начала Тараса Шевченка. Автор “Кобзаря”, як відомо, вільно володів російською мовою, користувався нею у побуті, писав літературні твори. Українсько–російська двомовність, проте, не завадила йому бути поетом глибоко національним, що жодним чином не позначилося на його етнопонаціональній ідентичності і не поставило під загрозу Шевченків український національний дух та його виразно національно марковану духовність.

Не менш показовим у цьому сенсі є приклад Івана Франка – яскравого представника навіть не дво-, а багатомовності: українсько–російсько–німецько–польської. Так само, як і у випадку з Шевченком, ця обставина не вплинула вирішально–негативно ані на характер його ідентичності, ані на органічність і пріоритет українського начала.

Поділ на “справжніх” (україномовних) та “несправжніх” (російськомовних) українців не мав би мати право на існування. Він позбавлений як реальних підстав, так і будь–якої перспективи з будь–якої точки зору, а з точки зору держави, для якої і перші, і другі є її громадянами, – поготів. У сучасній демократичній державі громадянин, рідна мова якого співпадає з державною (українська – українська), не мав би мати жодних привілеїв та переваг у порівнянні з громадянином, рідна мова якого відрізняється від державної, а належить до розряду регіональних або мов національних меншин (за умови, ясна річ, що і перший, і другий громадянин належним чином виконують свої громадянські обов’язки). Російська мова як рідна мова частини українського населення не повинна була б у цьому відношенні становити виняток лише з огляду на те, що зі специфічних сучасних політичних міркувань воєнного часу цілком можна позиціонувати її також як “імперську” або “колоніальну”.

Російськомовні громадяни України, включаючи етнічних українців, для яких російська мова є рідною, є такими ж рівноправними учасниками процесу формування української політичної нації та розбудови української держави, як і громадяни україномовні. “Не лише результати переписів та опитувань, але й “полотно” повсякденних суджень, чітко засвідчують, що частина населення Білорусії й України, яка вважає рідною мовою російську, має у своїй масі білоруську й українську самосвідомість” [2, с. 80].

Фактичне позбавлення суспільної легітимності російськомовних українців (а це – мільйони людей) з боку держави протягом останніх двадцяти років слід кваліфікувати як помилку, що її аж ніяк не варто було б повторювати в ході розробки та реалізації нової державної мовної політики.

Не здійснює фатального негативного впливу на національну ідентичність і самоідентифікацію носіїв української мови і багатомовність. Навпаки, вона є природною в нових історичних умовах, значною мірою зумовлених процесом глобалізації й пов’язаною з цим процесом потребою включення України та українці у різноманітні регіональні, європейські, світові простори.

“У будь-якому випадку, масова комунікація послідовно створює сучасне суспільство, – зазначає Х.–Д.Кюблер, – формує його культуру та мистецтво, здійснює стандартизацію, забезпечує своєрідну транснаціональну однорідність, утворює нові форми існування...” [6, с. 59]. Беручи до уваги цей факт і враховуючи нинішній стан масової комунікації в Україні, перехід від штучної вимоги одномовності до функціональної багатомовності слід розглядати як найбільш прогресивну й перспективну тенденцію новітньої доби.

Для нинішнього стану мовної ситуації релевантним слід вважати не лише законодавчо закріплений статус української мови як державної, російської – як однієї з мов меншин, а й реальний обсяг вживання української та російської мов у повсякденних мовних практиках. Важливим є і престиж української мови у різних сферах та публічних практиках. Саме від того, наскільки швидко й ефективно вдасться гармонізувати ці три фактори – статус, обсяг вживання, престиж, – залежатиме той остаточний вигляд, що його має набути соціально-комунікативна система країни в результаті здійснення державної мовної політики, адекватної вимогам нового етапу історичного розвитку України як суверенної держави.

Важливо усвідомлювати, що, попри політичні спекуляції, в Україні існує чітко виражене, глибоко вкорінене, об’єктивно вмотивоване, соціальне замовлення на українсько-російську двомовність, а також – особливо останнім часом – на багатомовність, яка виростає на основі цієї двомовності, проте не вичерпується нею.

Мовна ситуація за будь-яких умов і обставин здійснює вагомий внесок у формування і форматування загальної ситуації у таких сферах, як культура, освіта, наука, мистецтво. Не залишається цілковито поза впливом мовного фактору і внутрішньополітичний процес. Небажання враховувати цей факт у переважній більшості випадків призводить до викривлення уявлення про характер та особливості мовної ситуації та мовних практик, не дозволяючи перевести розмову про них із суто теоретичного рівня на рівень практичний.

Згідно з уявленнями, що їх пропонує дискурсивний підхід до розуміння нації й націоналізму (К.Вердері), мова як одна з рис національної ідентичності (або ознак нації), як, до речі, і решта значущих з огляду на їхню вагомість у процесі націотворення знаково-символічних систем та явищ іншої природи, є неоднорідною, неоднозначною, неоднорівневою. Ця особливість дозволяє застосовувати її у різних дискурсивних практиках (або ідеологічних інтерпретаціях), у тому числі й у політичному дискурсі.

Мова як невід’ємна складова соціально-політичного процесу й як елемент політичного дискурсу має мало спільного з, власне, мовою як із системою знаків особливого типу, яка є об’єктом вивчення такої наукової дисципліни, як лінгвістика. Хоча ми й позначаємо ці два явища одним і тим самим терміном, маємо справу не просто з двома різними феноменами, а з феноменами різної природи, кожен з яких у тих чи інших конкретно-історичних умовах під впливом певних як внутрішніх, так і зовнішніх факторів набуває специфічного вигляду, виконує ті чи інші функції.

Здатність мови до набуття ознак фактору політичного процесу через наявність безпосереднього зв’язку між мовою як системою знаків та політикою як окремим видом людської діяльності вже давно ні для кого не є секретом. “Людина, яка має мову... – цитує Г.–І.Гадамера із цього приводу Р.Козеллек, – має й історію” [5, с. 145]. Історія ж, у свою чергу, як слушно вважає П.Берк, “засадничо пов’язана з політикою” [1, с. 15]. За словами Д.Силі, “історія – це минуле політики, а політика – це сучасне історії” [1, с. 15]. Отже, перефразовуючи Гадамера, можна говорити про те, що лише людина, яка має мову, має політику, міркуючи й про те, що в сучасному світі лише людина, яка “має політику”, “має” мову в повному розумінні слова.

Про роль мовного фактору, зумовленого не так лінгвістичними, як екстралінгвістичними обставинами, у політичному дискурсі вже сказано й написано чимало й в Україні, і за її межами. Повторю ще раз: значення цього фактору аж ніяк не слід недооцінювати. Разом з тим і переоцінювати, а тим більше – абсолютизувати, його навряд чи варто. Хоча б тому, що у переважній більшості випадків (якщо й не у ста відсотках з них) він діє не ізольовано, а виключно у взаємодії з іншими, далеко не завжди посідаючи у загальній ієрархії обставин політичного процесу чільну позицію.

Однією з причин, котрі зумовлюють значення мови у житті суспільства й мовного фактору у політичному дискурсі прийнято вважати її – мови – приналежність до ціннісних категорій, покладених у підґрунтя і національної системи цінностей у її вербальному вираженні, і національної ідентичності як такої, завдяки чому з’являється можливість здійснювати з допомогою мови членування політичного простору за ознакою “свій” – “чужий”.

Ціннісні категорії, як відомо, ніколи не бувають відокремлені одна від одної, хоча схема їхнього “розташування” по відношенню одна до одної, як і місце в ієрархії цінностей, що стихійно складається на тому чи іншому етапі історичного розвитку, у кожному конкретному випадку здатні набувати зовсім іншого порівняно з попередніми періодами вигляду.

Саме система цінностей, навіть якщо вона під впливом несприятливих обставин на певний час втрачає чіткість обрисів, перетворюючись на напіврозмитий конгломерат вимог та імперативів без зрозумілого значення й видимої можливості практичного застосування, дає особистості змогу організувати простір – фізичний, соціальний, політичний та ін. – навколо себе, освоювати цей простір, заволодівати ним, у відповідний спосіб впливаючи на його – простору – характер та особливості.

“Людина, – пише Л.Софронава, – міфологізує простір, членує його на окремі частини, “свої” та “чужі”, орієнтує по вертикалі й горизонталі; виділяє в ньому особливі локуси, позначені сакральністю або, навпаки, побутові... Вона конструє ідеальний простір, наділяючи його позитивними або ж різко негативними значеннями. Реальний простір змінюється під її поглядом, вона приписує йому бажані значення, відштовхуючись, наприклад, від міфологізованого зразка” [9, с. 5].

Роль мовного фактору в сучасному українському політичному дискурсі визначається, насамперед, саме

потребою вербального закріплення оновленої конструкції національного державно-політичного та ціннісно-національного розвитку, а також до системи її наріжних засад та орієнтирів. Але не лише нею. Існує точка зору, згідно з якою українська мова являє собою один з елементів, один з головних символів суспільного протесту та політичної опозиційності. Її розглядають як мову “креативного класу”, тобто контреліти, орієнтованої, на відміну від правлячого режиму, не на консервацію чинного стану, а на побудову нової країни, на її модернізацію.

Лінгвістичні категорії самоідентифікації, разом з категоріями культурними, етнічними, географічними, економічними, лежать в основі поняття національності або політична національність у сучасному розумінні.

У контексті українських дискурсивних практик мовно-політичного характеру та змісту на нинішньому етапі розвитку особливого значення зберігає проблема, що її прийнято кваліфікувати як – “вибір мови”. Це, крім усього іншого, дає підстави констатувати, що в Україні з’являється загроза консервації перехідного, трансформаційного, стану в сфері ідентичності.

Один з класиків сучасної антропології К.Гірц на підставі спостережень над процесом здобуття незалежності країнами Азії й Африки протягом 1945–1968 рр. стверджує, що немає жодної нової держави, в якій питання вибору мови не було не лише поставлено на порядок дня суспільно-політичного розвитку, а й не піднесено на рівень державної політики [3, с. 282].

Досвід країн, про які йдеться, дає підстави говорити ще й про те, що у ході деколонізації та суверенізації нових суб’єктів системи міжнародних відносин вибір мови набуває характеру важливого елементу геополітичного вибору, визначення власного місця як у своєму регіоні, так і у глобальному масштабі, причому, не лише на формальному, а на неформальному рівні.

При цьому проблема вибору мови зазвичай доповнюється й ускладнюється іншою вкрай важливою й надзвичайно гострою проблемою, зумовленою потребами перехідного етапу державного будівництва, сутність якої полягає у здійсненні вибору між орієнтацією або на модернізовану модель розбудови новоутвореної держави, або ж на модель архаїзовану, яка передбачає безумовну вірність національній традиції і відданість їй.

Той же К.Гірц формулює цю особливість ситуації “вибору мови” таким чином: “Гострота занепокоєння, яке воно (питання вибору мови – О.Я.) викликає, а також успішність його розв’язання дуже різні; але попри все розмаїття своїх виявів, “мовна проблема” обертається саме дилемою “есенціалізм – епохалізм”. Для кожного, хто розмовляє певною мовою, вона водночас є або більш-менш його власною, або більш-менш чужою; або більш-менш провінційною – тобто запозиченою або успадкованою, перепусткою або цитаделлю. Отже, питання, чи вживати її, коли і з якою метою, – це водночас питання про те, якою мірою народ має формувати себе за покликом своєї душі, а якою – за вимогами часу” [3, с. 282]. Першу із згаданих можливостей – формування нацією себе “за покликом своєї душі” – учений якраз і кваліфікує як

“есенціалізм”, другу ж – “за вимогами свого часу” – як “епохалізм”.

До цитованого фрагменту необхідне, гадаю, одне посутнє уточнення. Коли К.Гірц говорить про “формування народом себе”, то має на увазі процеси, пов’язані не зі становленням і розвитком нації, а з будівництвом національної держави. Отже, “народ” у цьому випадку це – не нація, а національна держава, і саме держава має визначати для себе шлях розвитку, обираючи його поміж есенціалізмом та епохалізмом.

Екстраполюючи наведені теоретичні міркування на нинішню ситуацію в Україні, можна говорити про те, що для нової української держави і проблема вибору мови, і проблема визначення моделі державного розвитку, його засадничих моментів та орієнтирів зберігають неабияку актуальність. В українських умовах вони набувають особливої ваги й додаткової складності через те, що досі залишається нерозв’язаною інша проблема принципового значення: проблема переходу від етнічної нації до нації політичної.

Етнічна ідентифікація, хоча й має здатність виступати в ролі потужного консолідуючого ресурсу, несе в собі й не менш сильний конфліктний потенціал. На нинішньому етапі історичного розвитку конфліктна складова виявляється з особливою інтенсивністю. Й Україна тут не виняток, а, на жаль, ще одне підтвердження загального правила.

Це пояснюється, насамперед, тим, що механізм етнічної ідентифікації “спрацьовує” в позитивному ключі тоді, коли наявні такі ознаки, як: спільна етнічна історія, визнана переважною більшістю членів і груп цього етносу; сформована держава з титульною нацією, яка виросла на основі етносу; єдина культура, в тому числі – політична; єдина релігія й відсутність різних конфесій, які перебувають одна з одною у відносинах гострої конкуренції; спільна мова, яка є рідною для більшості населення і має статус державної.

В Україні наразі нічого цього не спостерігається. Навіть більше того. Такі етнокультурні фактори, як мова, культура, релігія, етнічна приналежність, історія, працюють нині в українському етнонаціональному просторі не на консолідацію суспільства, а, навпаки, на його розкол.

Можна, гадаю, погодитися з тими, хто каже, що свідомо диференціація українського етносу від інших, особливо, сусідніх і споріднених (зокрема, й за мовною ознакою, шляхом штучного протиставлення однієї мови іншій або іншим) намагання “розбудувати самостійну Україну на принципах відокремлення української культури і мови від інших культур... несе в собі загрозу не тільки створення біполярної системи сприйняття архаїчного типу “свій – чужий”, але й формування... “образу ворога”... та зростання рівня агресивності в суспільстві” [4, с. 93].

Про мовний фактор як про чинник етнічної консолідації українського суспільства та українського політичного класу на даному етапі лишається лише мріяти. Тим не менше, на моє глибоке переконання, він здатний виконати консолідуючу функцію. Це могло б статися, коли б виявилось можливим поєднати позитивне сприйняття у суспільстві й в окремих мовних спільнотах української мови як рідної й української як державної, уникнувши при цьому негативних

конотацій, зумовлених чи то дійсною, чи уявною дискримінацією інших мов. Насамперед, це стосується мови російської, бо ж саме її носії є найчисленнішими серед етнічних не українців, які проживають в Україні (80%, 11,3 млн.), разом з етнічними українцями, складаючи майже 95% усього населення України [7, с. 9].

Навряд чи може викликати серйозні заперечення й висновок про те, що нині в Україні “жодна з наявних у суспільстві культурних систем не має достатнього потенціалу, щоб стати домінуючою, а тим паче асимілювати інші культури. Культура титульної нації неспроможна на це, по-перше, з причини своєї недостатньої модерності, зумовленої пізнішим входженням етнічних українців у процеси урбанізації, а по-друге, в силу того, що вона вже давно не є “рідною” для значної їх частини... Більш модерна російська культура в Україні також не може взяти на себе інтегративну функцію” [7, с. 33]. Разом з тим, об’єднання можливостей різних систем, повернувши їх знову до алгоритму відносин, заснованому не на безумовному взаємозапереченні, а на партнерстві, могло б, вірогідно, за певних умов виявитися плідним і продуктивним.

Відтак, прямого шляху до мовно-культурної консолідації українського суспільства як фундаменту консолідації політичної у нинішніх умовах, схоже, не існує. Подолання чинного розколу варто шукати на інших концептуальних засадах, орієнтуючись не так на етнічну “чистоту” нації, як на її відповідність кращим зразкам провідних сучасних політичних націй.

Очевидно, що зосередженість на безумовному, нехай почасти і примусовому, впровадженні української мови як рідної для тих, для кого вона рідною не є, з метою перетворення її на безумовну функціональну домінанту національної соціально-комунікативної системи може не дати очікуваного результату. Серед побічних ефектів такої зосередженості можуть за певних обставин виявитися й такі, як, скажімо, ефект стримування консолідації суспільства на платформі нової – модерної – національної ідеї, заснованої не на етнічних, а на громадянських принципах та засадах, здатної об’єднати навколо себе переважну більшість громадян, незалежно від їхньої етнічної, національної, расової приналежності.

За таких обставин “вибір мови” для України мав би де-факто перетворитися на “вибір мов” або, інакше кажучи, вибір такої моделі не ціннісно-державної, а функціональної, багатомовності, яка б з максимальною оптималістю забезпечувала баланс між, з одного боку, рідною мовою як цінністю та як противагою загрози етнічної асиміляції, а з іншого, мовою як інструментом забезпечення комунікації не лише на національному, а й на інонаціональному та наднаціональному рівнях.

При цьому, певна річ, не йдеться ані про відмову від збереження української мови як рідної для представників української етнічної спільноти й від дальшого її утвердження як єдиної державної, ані про редукацію державної мовної політики, спрямованої на розширення суспільних функцій української мови у різних сферах організованого спілкування й серед

різних мовних спільнот, представлених в українському суспільстві.

Ідеться про інше. А саме про створення передумов для поетапного переходу від багато- або двомовної моделі національного мовного середовища старого зразка до моделі багатомовності нового типу. Прикладом такого переходу може служити досвід Литви, де після здобуття незалежності й здійснення низки системних кроків з модернізації державного і суспільного життя відбулися значні зміни у функціонуванні соціально-комунікативної системи країни, зокрема, перетворення литовської мови на функціональну домінанту та поступове звузнення функцій мов національних меншин, у тому числі, російської та польської.

Вихід з глухого кута, що утворився, варто було б, можливо, спробувати знайти у варіанті, сутність якого визначає статусно асиметрична двомовність, тобто співіснування та взаємодія української і російської мов як таких, які майже однаково важливі з точки зору забезпечення повноцінної комунікації, але мають формально зафіксовані статуси різного рівня, що дозволяє стимулювати значення української мови як рідної та державної.

Інший варіант розв’язання проблеми, який видається більш реальним і перспективним, полягає у поступовому, але невідкладному, можливо, навіть форсованому переході до багатомовності нового типу, яка б передбачала достатньо високий рівень володіння, крім української та російської, ще й англійською мовою.

Список використаних джерел

1. Берк П. Вступ. Нова історія: її минуле і майбутнє / П. Берк // Нові підходи до історіописання; за ред. П. Берка: [пер. з англ.]. – К.: Ніка-Центр, 2010. – С.15.
2. Буховец О. Ера націоналізму і особенности образования наций в Европе (часть вторая) // О. Буховец // Современная Европа. – 2009. – №3. – С.73–84.
3. Гірц К. Інтерпретація культур. Вибрані есе / К. Гірц; [пер. з англ. Н. Комарової]. – К.: Дух і Літера, 2001. – 542 с.
4. Зубро Т. Етнічна ідентифікація або Мрії про минуле / Т. Зубро // Політичний менеджмент. – 2010. – №1 (40). – С.88–108.
5. Козеллек Р. Часові пласти. Дослідження з теорії історії / Р. Козеллек [пер. з нім.]. – К.: Дух і Літера, 2006. – 429 с.
6. Кюблер Х.–Д. Міфи про суспільство знань. Зміни у суспільстві: інформація, засоби масової інформації та знання / Х.–Д. Кюблер; [пер. з нім. Ю. В. Уваров]. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 264 с.
7. Майборода О. Етнополітична ситуація в Україні: регіональний вимір / О. Майборода // Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві. – К.: Фонд “Європа XXI”, 2002. – С.9–33.
8. Масенко Л. Мовна ситуація України: соціолінгвістичний аналіз / Л. Масенко // Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації; за ред. Юліане Бестерс–Дільгер; проект SNTAS “Language Policy in Ukraine: Anthropological, Linguistic and Further Perspectives” (2006–2008). – К.: Києво–Могилянська академія, 2008. – С.101–112.
9. Софронова Л.А. Введение / Л. А. Софронова // Категории и концепты славянской культуры. Труды Отдела истории культуры. – М.: Ин-т славяноведения РАН, 2008. – С.3–12.

References

1. Berk P. Vstup. Nova istorija: i'i' mynule i majbutnje / P. Berk // Novi pidhody do istoriopysannja; za red. P. Berka: [per. z angl.]. – K.: Nika-Centr, 2010. – S.15.
2. Buhovec O. Jera nacionalizma i osobennosti obrazovanija nacij v Evrope (chast' vtoraja) // O. Buhovec // Sovremennaja Evropa. – 2009. – №3. – S.73–84.

3. Girc K. Interpretacija kul'tur. Vybrani ese / K. Girc; [per. z angl. N. Komarovoï]. – K.: Duh i Litera, 2001. – 542 s.

4. Zubro T. Etnichna identyfikacija abo Mrii' pro mynule / T. Zubro // Politychnyj menedzhment. – 2010. – №1 (40). – S.88–108.

5. Kozellek R. Chasovi plasty. Doslidzhennja z teorii' istorii' / R. Kozellek [per. z nim.]. – K.: Duh i Litera, 2006. – 429 s.

6. Kjubler H.–D. Mify pro suspil'stvo znan'. Zminy u suspil'stvi: informacija, zasoby masovoi' informacii' ta znannja / H.–D. Kjubler; [per. z nim. Ju. V. Uvarov]. – K.: Vydavnychij dim Dmytra Burago, 2010. – 264 s.

7. Majboroda O. Etnopolitychna situacija v Ukrai'ni: regional'nyj vymir / O. Majboroda // Spryannja poshyrennju tolerantnosti u polietnichnomu suspil'stvi. – K.: Fond "Jevropa XXI", 2002. – S.9–33.

8. Masenko L. Movna situacija Ukrai'ny: sociolingvistychnyj analiz / L. Masenko // Movna polityka ta movna sytuacija v Ukrai'ni: analiz i rekomendacii'; za red. Juliane Besters–Dil'ger; proekt SNTAS "Language Policy in Ukraine: Anthropological, Linguistic and Further Perspectives" (2006–2008). – K.: Kyjevo–Mogyljans'ka akademija, 2008. – S.101–112.

9. Sofronova L. A. Vvedenie / L. A. Sofronova // Kategorii i koncepty slavjanskoj kul'tury. Trudy Otdela istorii kul'tury. – M.: In-t slavjanovedenija RAN, 2008. – S.3–12.

Yakovleva E. V., candidate of philosophical sciences, docent, docent of Humanities Department, Kiev Institute of Business and Technology (Ukraine, Kyiv), elva_rom@inbox.ru

Philosophical analysis of the language factor as an element of national political discourse

This article provides a conceptual overview of the main philosophical arguments in favor and against the preservation of multilingualism in Ukraine. It is revealed the potential of the trend to strengthen and expand the phenomenon of multilingualism as an expression of the strategic interests of major ethnic groups in Ukraine. If we reject politically motivated accusations in the Russian language in Ukrainian society, while knowledge of Russian is not threatened Ukrainian national identity. The same applies to Ukrainian–Russian bilingualism, including cases where ethnic Ukrainian, which is native Ukrainian in everyday communication not use it, but also mainly Russian or Russian.

Perspective for Ukraine is gradual but urgent, perhaps even forced transition to a new type of multilingualism, which provides a high level of ownership, in addition to Ukrainian and Russian, also in English.

Keywords: multilingualism, bilingualism, language factor, political discourse, the Ukrainian state, national identity.

Яковлева Е. В., кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры гуманитарных дисциплин, Киевский институт бизнеса и технологий (Украина, Киев), elva_rom@inbox.ru

Философский анализ фактора языка как элемента отечественного политического дискурса

Осуществлен концептуальный философский обзор основных аргументов в пользу и против сохранения многоязычия в Украине. Выявлен потенциал развития тренда к укреплению и расширению феномена многоязычия как выражение стратегических интересов основных этнических групп в Украине. Если отбросить политически мотивированные обвинения в адрес русского языка в украинском обществе, тогда знание русского языка не угрожает национальной идентичности украинцев. То же самое касается украинско–русского двуязычия, в том числе и случаев, когда этнические украинцы, для которых родным является украинский, в повседневном общении используют не его, но также русский или преимущественно русский.

Перспектива для Украины заключается в постепенном, но неотложном, возможно, даже форсированном переходе к многоязычию нового типа, которое предусматривает достаточно высокий уровень владения, кроме украинского и русского, еще и английским языком.

Ключевые слова: многоязычие, двуязычие, фактор языка, политический дискурс, украинское государство, национальная идентичность.

* * *

УДК 37.011:37.014

Сакун А. В.

кандидат філософських наук, доцент, провідний науковий співробітник, Інститут обдарованої дитини Національної академії педагогічних наук України (Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

ЗНАННЯ І НАВЧАННЯ В СИНЕРГЕТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ

В статті розглядаються проблеми розвитку знання в контексті синергетичної парадигми, акцентується увага на інноваційних підходах до

адміністративного виміру освіти. Показано, що синергетична методика фактично відповідає настанові навчання впродовж всього життя. Розкривається зміст нелінійного діалогу як умови взаємодії індивідів. Основу сучасної освіти складає синергетичний вимір соціальної реальності.

Ключові слова: освіта, знання, синергетика, освітня парадигма, соціальний інститут.

Динаміка сучасної цивілізації обумовлює необхідність залучати до її вивчення нові способи пізнання і парадигми мислення. Відбувається інтенсивна зміна усталених соціокультурних кодів життя людини, утворюючи його нові системи і форми. В силу чого, особливого значення в дослідженні сучасності набуває синергетична парадигма, яка, в свою чергу, зосереджує дослідницьку увагу на аспекті самоорганізації освітнього процесу і наукового пізнання.

Перед тим, як розглядати синергетичний аспект організації пізнавально-освітнього процесу, слід визначитися із способом кореляції освіти і синергетики. В науковій літературі виокремлюються три "іпостасі", в яких освіта "потребує синергетики": синергетика для освіти (synergetics for), синергетика в освіті (synergetics in) та власне синергетика освіти (synergetics of). Під першою розуміються інтегративні курси синергетики в середній і вищій школі по завершенню чергового циклу навчання – "підготовча, начальна, середня школа, цикл фундаментальних дисциплін у вищій школі, цикл спеціальних дисциплін, аспірантура, факультети перепідготовки і підвищення кваліфікації вчителів і викладачів, адаптивні курси і отримання другої освіти людьми зрілого віку. Починати слід з створення учебової літератури і спеціальних потоків факультетів підготовки абітурієнтів. Це шлях спірального сходження до межі усвідомлення цілісності світу" [2], – зазначає В. Буданов.

Під синергетикою в освіті потрібно розуміти впровадження в окремих дисциплінах матеріалів, що ілюструють принципи синергетики в кожній дисципліні, природничій або гуманітарній [4, с. 56]. "Синергетику в освіті" не слід ототожнювати з "синергетикою освіти", під якою розуміється синергетика, що застосовується власне для процесу освіти, становлення особистості і знання. В даній ситуації найбільш імпактну роль відіграють людський фактор та креативний характер синергетики. "Високі приклади педагогічної майстерності і авторських методик і є найкращими взірцями використання цілісних синергетичних підходів, але проблема не в тому, щоби створити єдину методіку, а в тому, щоби навчити викладача усвідомлено творити власну, тільки свою методіку і стиль, залишаючись на позиціях науки про людину" [2], – резюмує В. Буданов. У такому термінологічному аспекті синергетика постає "загальнонауковою методологією (макрорівень наукової методології, методологія як специфічний вид людської діяльності), що оперує універсальними максимумами, які своєрідно транслюються на різні предметні галузі наукового знання і поширюються на усі об'єкти наукового дослідження. Синергетика – макрокоордината сучасної науки, що зумовлює існування діалектичного зв'язку із філософією освіти (мезокоординатою) й особистісно-гуманістичною педагогічною парадигмою (мікрокоординатою)" [5, с. 465].